

**Александра Человски, *Племство у српској визуелној култури*
XVIII века, Матица српска, Нови Сад 2021.**

Књига *Племство у српској визуелној култури XVIII века* др Александре Человски објављена је 2021. године у оквиру Одељења за ликовне уметности Матице српске, као прилагођени рукопис докторске дисертације одбрањене 2020. године на Филозофском факултету у Београду под менторством професора др Владимира Симића. Централно место ове монографске студије представља однос племства и визуелне репрезентације у контексту српске културе XVIII века на територији Хабзбуршке монархије. Посматрајући с феноменолошке позиције племство и визуелну репрезентацију, ауторка се дотакла теме која до сада није била предмет научних истраживања с намером да „допринесе бољем разумевању положаја племића српске етничке припадности у целокупном племићком сталежу Хабзбуршке монархије и у ширем европском контексту”. Истраживање ове значајне теме др Александре Человски засновала је на визуелно-вербалним сведо-

чанствима (племићке повеље и грбови, портрети, грађевине, задужбине, фондације, писма), анализирајући и контекстуализујући различите аспекте који су доприносили изградњи јавне представе племства и претендената на тај статус у оквиру ширег културног и социјалног амбијента Хабзбуршке монархије.

Структура књиге је јасна и прегледна, и уз Предговор, Увод и Закључак чине је три поглавља: „Племство Краљевине Угарске у XVIII веку”, „Репрезентовање племства у визуелној култури” и „Изградња величајности”. Кроз три целине/теме, ауторка је уобличила слику о племићком сталежу на територији Хабзбуршке монархије и изложила стратегије и начине визуелне репрезентације племства српске етнице, уз сагледавање оновремених прилика, визуелне културе и особености европске и српске уметности новог века.

Уводно поглавље садржи образложење методолошких приступа коришћених приликом писања студије, као и објашњење основних појмова рада – визуелне репрезентације и племства – у контексту савремених истраживања. Дат је историографски осврт и указано је на значајне резултате и домете претходних генерација истраживача у прикупљању и сабирању

бројних визуелних сведочанстава и писаних података везаних за племство. Заснивајући истраживање на досадашњим сазнањима о племству, ауторка их истовремено и преиспитује, те у објашњењу циљева свог рада истиче потребу за свеобухватним погледом на активности племства српске етнице у Хабзбуршкој монархији, као и за продубљивањем знања о идејним основама за настанак портрета, грађевина профане и сакралне намене, добротинство и приложничке активности. Измештањем ракурса посматрања племства српске етнице ка „контекстуалном оквиру визуелне репрезентације племићког staleжа у Хабзбуршкој монархији којем су они и припадали” ауторка ће постављене циљеве врло успешно и детаљно размотрити, разградити и објаснити у наредним поглављима.

Разматрање визуелне репрезентације племства у српској култури XVIII века, ауторка је започела погледом на шири историјски и друштвени контекст, сагледавајући карактеристике нововековног племства на европском тлу, с освртом на хијерархијско устројство система којим су управљали апсолутистички владари на територији Хабзбуршке монархије, а нарочито у Краљевини Угарској. С обзиром на чињеницу да је српско православно становништво претежно живело на простору Угарске, ауторка кроз поглавље „Племство Краљевине Угарске у XVIII веку” и пет целина („Више племство”, „Ниже племство”, „Права и привилегије племића”, „Плава крв’ или врлина: шта је племенитије?” и „Ново племство”) представља карактеристике племићког staleжа на том простору, пише о племићким правима и привилегијама и (не)могућностима њихове примене и слободног уживања код дела племства, разматра проблем дефинисања и природе племства кроз идеје о друштвеном поретку и биолошке теорије о „плавој крви”, и на крају објашњава термин „ново племство”, односно категорију племства додељиваног за услуге или заслуге које је појединац учинио Двору. Јасно осмишљеним и систематизованим наративом она читаоца врло брижљиво уводи у свет тадашњег друштва. Диференцијацијом вишег и нижег племства, пружа обиље података везаних за структуру хијерархијског система Монархије и стратегије владара у уређења племства Краљевине Угарске. На тај начин, позиционира статус појединаца, као и читавих породица припадника српске православне етнице под духовним патронатом карловачких митрополита у оквиру племићког staleжа. Истиче да је у етнички хетерогеној Хабзбуршкој монархији, у времену након Велике сеобе 1690. године и касније, нобилитација додељена бројним српским породицама и појединцима због разних заслуга (војних или цивилних). Закључује да је у односу на целокупну хијерархијску структуру племићког staleжа Монархије, племство православних поданика било на дну „замишљене пирамиде” племства, али да њихов положај није био занемарљив у односу на велики број Срба без икаквих права. Напослетку, представници „новог племства” (висока црквена јерархија, трговци, официри и чиновници) имали су статус најугледнијих међу православним поданицима Монархије, и уживали су извесна права и привилегије, а кроз своје јавно деловање одиграли су важну улогу у уобличавању живота других припадника српске етнице на том простору.

Друго, и централно поглавље књиге с насловом „Репрезентовање племства у визуелној култури” ауторка је структурно поделила на пет целина („Повеља и грб”, „Портрет у визуелној репрезентацији племства”, „Образовање и васпитање”, „Брачне стратегије” и „Уметничка патронажа и прилагање Цркви”) идејно повезаних у намери да се истакну различите визуелне стратегије и други путеви помоћу којих је племство градило сопствену јавну представу. Ауторка описује садржај повеља као најзначајнијег документа у потврђивању племићког статуса, анализира форму и симболику грбова племићких породица и образлаже различите

пикторалне елементе путем којих су истицане заслуге, врлине и племенитост оних који га приказују. Као симбол племства, грб се појављује на бројним предметима утилитарне намене, на грађевинама, надгробним споменицима, графикама и портретима (Георгије Бранковић, Јован Поповић Текелија, Владислав Фехервари, Георгије Станковић). Представљајући разноврстан визуелни материјал, ауторка посебну пажњу скреће на световна лица Карловачке митрополије која су неретко у грађењу сопствених јавних представа истицали племићко порекло. У илустрованом панегирику *Свечани њоздрав Мојсеју Путнику* Захарије Орфелина, на неколико места је указано на племенито порекло епископа Мојсеја Путника, породични грбови високих представника цркве се појављује и на графичком листу *Свети Ана са Бороудицом* који је настао по поруцибини митрополита Павла Ненадовића, као и на епископским штакама митрополита Викентија Јовановића Видака и Јосифа Јовановића Шакабенте. Уз нобилитациону повељу и грб, ауторка пише и о портретима српског племства у Хабзбуршкој монархији. Брижљиво анализира идејне и формалне карактеристике различитих типова репрезентативних племићких портрета (Јован Поповић Текелија, Ранко Текелија, Георгије Станковић, Секула Витковић, Андреј Андрејевић, Јован Белгради, барон Јефтимије Љубибратић и други), коњаничке портрете браће Богића и Ивана Вучковића Стратимировића, као једине сачуване портрете тог типа, и на крају портрете жена/племкиња. На основу акцесоара, постуре и других елемената на представама портретисаних, ауторка закључује да сви радови представљају „брижљиво срачунате визуелне целине које заступају врлине и вредности портретисаних личности”, те да су били важни у грађењу јавних представа њихових наручилаца. Уобличавању позитивне перцепције племића српске етнице у јавној сфери, ауторка приписује и неке друге чиниоце, као што су: образовање и васпитање, брачне стратегије, уметничка патронажа и прилагање цркви. Портрети племића с писмом или књигом, као симболима учености, богато опремљене библиотеке, оснивање стипендијских фондова, пажљиви одабир супружника, прилагање средстава црквеним храмовима, и остали јавни наступи и акције племства представљали су гаранцију за осигуравање статуса и угледа у друштву којем су припадали.

Наредно поглавље књиге насловљено је „Изградња величајности” и посвећено је архитектури, односно грађевинама сакралне и профане намене као трајном сведочанству моћи и материјалног богатства племства и претендената на тај статус. Полазећи од ренесансног тумачења појма величајност/издашност (*magnificenza*), као врлине, нарочито у погледу наручивања и подизања репрезентативних грађевина, ауторка истиче значајно место архитектонских здања у тумачењу и разумевању визуелне репрезентације српског племства у XVIII веку. На тим нововековним схватањима, др Александра Человски кроз неколико целина („Породична кућа”, „Племићка курија”, „Архитектонске целине сакралне намене”, „Грбови при храмовима”) пише о различитим типовима профаних грађевина, ктиторској и приложничкој делатности племства (подизање и помагање грађења цркви, капела и звоника при манастирима), и на крају о грбовима при храмовима, тумачећи их као „последњи чин брижљиво спровођених стратегија самоприказивања племства”.

Др Александра Человски, на крају, закључује да су у верски хетерогеној, претежно католичкој, Хабзбуршкој монархији с изразитом хијерархизацијом унутар друштва, а нарочито унутар племићког staleжа, положај и улога појединаца и породица српске етнице били везани за верски (православни) идентитет, те да у тако уређеном систему „личности из круга под патронатом карловачких митрополита које стичу племићки статус у Хабзбуршкој

монархији заузимају веома ниске позиције”. Истовремено, српско племство је уживало „елитну позицију међу хабзбуршким поданицима” православне верске припадности, а сачувана визуелна и писана сведочанства одсликавају различите облике њиховог јавног репрезентовања и деловања путем којих су „градили сопствени идентитет показујући истовремено где је у њиховом самосхватању позиционирана припадност племићком сталежу”.

Књига др Александре Человски уз расправна поглавља, садржи и списак илустрација, скраћенице, свеобухватни преглед цитираних извора и литературе, резиме на енглеском језику, именски и географски регистар и на крају репродукције у боји прибављене из различитих установа у земљи и иностранству.

Изузетно познавање нововековне европске и српске визуелне културе, као и историје живота Срба у Хабзбуршкој монархији, ауторка је преточила у јасну и прецизно написану књигу, пружајући читаоцима могућност бољег разумевања разматраног историјског тренутка, улоге, статуса и стратегија уобличавања јавне слике племства унутар монархијског система. У прилог посвећености у писању ове значајне студије, говори и импресиван списак литературе на српском, енглеском и немачком језику, као и чињеница да је за потребе истраживања извора и визуелног материјала ауторка посетила истакнуте установе у Србији и Бечу. Као резултат свега наведеног, књига др Александре Человски је озбиљна студија, којом су померена досадашња научна сазнања везана за племство, а овим приказом представљен је само део њене слојевитости и комплексности.

Станислава М. Јовановић Миндић
Галерија Матице српске
s.jovanovic@galerijamaticesrpske.rs